

Тамара Андрєєва,
Інна Козоріз

ВИКОРИСТАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРОЕКТІВ ЯК ШЛЯХ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Стаття присвячена проблемі формування у дітей дошкільного віку екологічної культури. Зазначається, що цю роботу потрібно здійснювати безперервно в сім'ї, протягом усіх років перебування дітей у дошкільних навчальних закладах, школі і продовжувати її в ВНЗ; головне цієї роботи – впровадження нових знань, формування культурно-екологічних умінь і навичок, систематичність і послідовність.

Ключові слова: екологічне виховання, метод проектів, екологічна культура, формування, технології, екологічний розвиток дитини.

Статья посвящена проблеме формирования у детей дошкольного возраста экологической культуры. Отмечается, что эту работу необходимо осуществлять непрерывно в семье, в течении пребывания детей в дошкольных учебных заведениях, школе и продолжать ее в ВУЗе; главное в этой работе – внедрение новых знаний, формирование культурно-экологических умений и навыков, систематичность и последовательность.

Ключевые слова: экологическое воспитание, метод проектов, экологическая культура, формирование, технологии, экологическое развитие ребенка.

The article deals with the formation of pre-school children of ecological culture. It is noted that this work should be carried out continuously in the family, during the stay of children in preschool institutions, schools, and to continue it in high school, the main thing in this work – the introduction of new knowledge, the formation of the cultural and environmental skills, regularity and consistency.

Key words: environmental education, project method, ecological culture, formation, technology, environmental development of the child.

Постанова проблеми. Постала нагальна потреба змінити світоглядні світосприйняття. Адже саме досить малий приріст населення, «екологічні» захворювання – найгостріші й найбільочіші проблеми для України. Розв'язання їх можливе за умови формування принципово нового мислення – екологічного та виховання екологічної культури особистості. Турботою про екологічне благополуччя природного довкілля для сучасних і майбутніх поколінь, досягненням високого рівня екологічної культури повинні бути максимально пронизані програми виховання та навчання дітей дошкільного віку. У сучасній педагогічній науці під екологічним вихованням розуміють неперервний процес навчання, виховання, розвитку особистості, спрямований на формування системи наукових і практичних знань і умінь, ціннісних орієнтацій, поведінки і діяльності, що забезпечують відповідальне ставлення до навколишнього соціально-природного середовища та здоров'я

Формування екологічної культури підрастаючого покоління – одне з найважливіших завдань сьогодення. Виховання у дітей відповідального ставлення до природи – складний і довготривалий процес. Його результатом повинно бути не лише оволодіння відповідними знаннями та умінями, а й розвиток умінь і бажання активно захищати, покращувати навколишнє природне середовище.

Екологічна культура визначає способи і форми взаємостосунків людини із довкіллям.

Із позиції культурології екологічна культура (з лат. cultura – виховання, розвиток, шанування) – це «осмислене ставлення до природи у людини, яке забезпечує збереження, збагачення навколишнього середовища і створює сприятливі умови для життя та існування людини»; «міра і спосіб реалізації та розвитку сутнісних сил людини, екологічної свідомості і мислення в процесі духовного й матеріального освоєння природи і підтримання її цілісності».

Е. Маркарян підкреслює, що екологічна культура є компонентом культури суспільства в цілому і включає осмислення засобів, завдяки яким здійснюється безпосередній вплив людини на природу та її духовно-практичне освоєння (знання, культурні традиції, ціннісні установки та ін.)

Розв'язання даних проблем неможливе без розширення поняття екологічної культури суспільства, найбільш продуктивне формування якої припадає на старший дошкільний вік. Важливою ланкою в системі екологічного виховання є дошкільний навчальний заклад. Одним із найважливіших завдань сучасного дошкільного навчального закладу є підвищення екологічної грамотності дітей, формування у них навичок економного, бережливого використання природних ресурсів, формування активної гуманної позиції по відношенню до природи, тобто виховання у дітей екологічної культури, зазначає Г. Тарасова.

Проблема екологічного виховання в теорії і практиці виховання та навчання не нова. Особливий інтерес до цієї проблеми виник ще в 70-80 роки ХХ ст. За цей час була розроблена «Концепція неперервного екологічного виховання в Україні», в якій наголошується, що перед сучасною педагогічною наукою і практикою створилися нові невідкладні завдання. Необхідно забезпечити підготовку молодого покоління, яке може вивести Землю із стану глибокої екологічної кризи, в яку вона потрапила через незнання або ігнорування законів взаємовідношення суспільства і природи [8].

Гострота сучасних екологічних проблем у нашій країні не зменшується, а навпаки, все більше зростає. Внаслідок цього зростає також значення та необхідність екологічної освіти для кожного члена нашого суспільства, у тому числі і для дітей дошкільного віку.

Самих знань з охорони навколишнього середовища, якщо вони не втілюються на практиці, недостатньо.

Одним із шляхів формування екологічної культури є впровадження технології, яка містить сукупність дослідницьких, пошукових, проблемних підходів, творчих за своєю суттю, спрямованих на те, аби вихованці брали активну участь у збереженні і збагаченні природи рідного краю. Тільки у цьому разі у них формуватимуться необхідні уміння і навички, розвинеться відповідальне ставлення до довкілля.

Метою написання статті є виявлення методичних підходів до використання в ДНЗ екологічних проектів з метою у дітей старшого дошкільного віку формування екологічної культури.

Виклад основного матеріалу. Найбільш вдалою освітньою технологією в екологічній освіті дошкільнят є метод проектів. Метод проектів – це спосіб організації педагогічного процесу, побудованого на взаємодії педагога і вихованця між собою та навколишнім середовищем у реалізації проекту – поетапної практичної діяльності щодо досягнення визначеної мети.

Метод проектів універсальний засіб впливу на інтелектуальну, емоційно-чуттєву, вольову сферу особистості, розвиток її ініціативності, творчості (В. Маршицька). Це метод практичної цільової дії, який надає можливість для актуалізації здобутих знань, самореалізації.

Метод проектів був започаткований американським філософом і педагогом Дж. Дьюї. Його послідовник В. Кілпатрик вдосконалив систему роботи над проектами, розробив їх класифікацію. В 20-ті рр. ХХ ст. російський педагог С. Шацький став ініціатором активного запровадження методу проекту у практику викладання. Серед прихильників цього методу можна назвати С. Кагарова, М. Крупеніну, В. Шульгіна; сучасні дослідження – Є. Полат, І. Цветкової, В. Маршицької, Н. Горобахи та ін.

Отже, першим слово “проект” у педагогіці вжив американський філософ і педагог

В. Кілпатрик у 1918 р. Він увійшов до історії педагогіки як родоначальник методу проектів. Аналізуючи досвід використання цього методу та найбільш широке визначення його поняття, Є. Кагаров у 1926 р. писав: «Проект є всяка дія, яка здійснюється від усього серця і з певною метою» [4].

Теоретичне обґрунтування проектної технології пропонують відомі науковці і практики: Г. Ягодін, І. Зверєв, А. Мойсєєв, М. Поташник, В. Лазарєв, Н. Рижова та ін. І. Зверєв показав основні розбіжності між традиційними й новими підходами до розвитку особистості – екоцентричними, коли пріоритетними є природні фактори, а не економічні [3].

Учений Г. Ягодін відзначає, що в період дошкільного віку відбувається інтенсивний соціальний розвиток дитини, який здійснюється під час її взаємодії з навколишнім, дорослими, однолітками, тому дуже важливо врахувати екологічний аспект цього процесу, сформувати в дитини основи екологічно-безпечної, грамотної поведінки в побуті і в природі, уміння прогнозувати наслідки своїх дій [5].

Сучасна педагогічна наука розглядає проектування в освітній галузі як створення на діагностико-прогностичній основі цілісної системи, що забезпечує гарантоване досягнення спланованого результату. Отже, за наукового підходу проект у взаємозумовлених та структурованих зв'язках є можливим ідеальним та реальним результатом функціонування конкретної педагогічної системи, а процес проектування переходить у процес створення проекту.

Практичні питання психолого-педагогічного проектування взаємодії педагога з дітьми дошкільного віку розглядалися Т. Піроженко, З. Плохій, Н. Лисенко, С. Ніколаєвою, Н. Рижовою, Л. Греховою, Н. Вересовою та ін. Усі вони вказували, що ефективність виховного процесу забезпечується реалізацією пізнавального, ціннісного, нормативного й діяльнісного принципів, у ході яких відбувається інформатизація (засвоєння знань, умінь та навичок) і вдосконалення психічних, духовних, соціальних і фізичних функцій та можливостей (розвиток) [5]. Сучасний стан дошкільної освіти, на думку Н. Лисенко, потребує зорієнтованості на стиль продуктивно-творчої взаємодії з дітьми, їх активної самостійної діяльності [6]. С. Ніколаєва зазначає, що загальна спрямованість технології як системи еколого-педагогічної роботи з дітьми полягає в організації регулярної й різноманітної діяльності дітей у зеленій зоні ДНЗ: пізнавальної (проведення циклів спостережень), практичної (здійснення й підтримка необхідних умов для живих істот, праця в природі), природоохоронної (зимня підгодівля птахів, акції на захист природних об'єктів), діяльності спілкування (емоційно-доброзичлива взаємодія з живими істотами), відображувальної (образотворча діяльність, гра, конструювання) [7].

Вирішення проблем екологічної освіти дітей дошкільного віку в процесі аналізу й детальної розробки методу проектів висвітлювалися Н. Рижовою, молодших школярів – І. Цветковою.

Н. Рижова вказує на важливість реалізації особистісно-орієнтованого підходу з урахуванням гендерних та індивідуальних особливостей дітей [9].

І. Цветкова стверджує, що специфіка методу проектів полягає в тому, що педагогічний процес накладається на процес взаємодії дитини з навколишнім світом, пізнання дитиною навколишнього середовища (природного та соціального), педагогічний вплив здійснюється в спільній із дитиною діяльності, спирається на її особистий досвід. Проект – мета, прийнята, усвідомлена дітьми, актуальна для них. Це конкретна практична, творча діяльність, поетапний рух до мети. Проект – метод педагогічно організованого засвоєння дитиною навколишнього середовища. Проект – ланка в системі виховання [10].

Аналіз останніх досліджень та публікацій довів, що з боку науковців та практиків наявний стійкий інтерес до вивчення можливостей застосування методу проекту на різних етапах становлення особистості, в тому числі, і у освітньо-виховній роботі з дітьми старшого дошкільного віку. О. Хілтунен вважає, що до 5 років метод проекту використовувати зарано. Л. Морозова також визнає, що тільки в кінці 5-го року життя діти накопичують соціальний досвід, який дозволяє перейти на рівень практичного проектування, але виділяє етапи засвоєння дошкільниками проектних дій, починаючи з 4-х років.

Таким чином, сучасні дослідники пропонують різноманітні методи вирішення завдань екологічної освіти, надаючи перевагу активним способам навчання, серед яких особливе місце відведено проектам.

Отже, метод проектів у сучасних умовах є ефективним у роботі з дітьми різного віку, тому ми схилиємось до думки вище зазначених науковців, що саме метод екологічних проектів забезпечить системність та результативність реалізації завдань виховання екологічної культури у дітей старшого дошкільного віку.

Е. Маркарян підкреслює, що екологічна культура є компонентом культури суспільства в цілому і включає осмислення засобів, завдяки яким здійснюється безпосередній вплив людини на природу та її духовно-практичне освоєння (знання, культурні традиції, ціннісні установки та ін.).

На думку В. Сергєєвої та О. Семенюк, за своєю сутністю екологічна культура є своєрідним кодексом поведінки, що лежить в основі екологічної діяльності. Екологічну культуру складають екологічні знання, пізнавальні й морально-естетичні почуття та переживання, зумовлені взаємодією з природою, екологічно доцільна поведінка у довкіллі.

Деякі вчені екологічну культуру розглядають як культуру єднання людини з природою, гармонічне злиття соціальних потреб людей із нормальним існуванням та розвитком середовища. Зокрема, І. Зверев, А. Захлебний, І. Суравегіна характеризують людину, що оволоділа такого роду культурою, як таку, що підкорює всі сили своєї діяльності вимогам раціонального природокористування, піклується про покращення навколишнього середовища, не допускає його руйнування і забруднення.

Контакт із природним довкіллям людина починає з раннього віку. Саме тоді закладаються початки екологічної культури особистості. Цей процес має ґрунтуватися на психологічних особливостях дітей старшого дошкільного віку. Серед останніх важливим є підвищена емоційна чутливість, несформованість пізнавальної та вольової сфер. У ставленні до природи дитина не диференціює своє «Я» від навколишнього світу (егоцентризм), не розрізняє межу між «людським» і «нелюдським» (антропоморфізм), у неї переважає пізнавальний тип ставлення (який об'єкт на дотик, смак, а не милування ним) порівняно з емоційно-почуттєвим та практично дієвим. Психологічні особливості ставлення дітей старшого дошкільного віку до природи визначають педагогічну стратегію формування основ їх екологічної культури.

Характеристика людини з позиції екологічної вихованості стала відправною точкою у створенні моделі екологічно культурної особистості, всебічно розвинутої, готової до створення і захисту екологічних цінностей суспільства. О. Козіна і О. Степанян зазначають, що до її складу входять:

- а) вимоги до особистості, сформованої в екологічному відношенні різнобічно, гармонійно, цілісно; розвинутої в мотиваційно-змістовному сенсі;
- б) володіння цілісною картиною сучасного світу в тріаді «суспільство – природа – людина» і осмислення місця, функцій людини в цій системі;
- в) володіння системою умінь, що дозволяють виконати основні соціальні функції людини відповідно до своєї екологічної позиції в суспільстві, з розумінням цілісності екологічної картини світу і власного місця в ній.

Р. Рославець цілком обґрунтовано до педагогічних умов виховання екологічної культури дошкільників відносить:

- вироблення норм і правил екологічної поведінки особистості серед природи;
- вибір оптимальних форм і методів екологічної освіти і виховання;
- забезпечення комплексного підходу до вивчення природи з використанням міждисциплінарних зв'язків, здійснення педагогом впливу на вихованців власним прикладом бережного ставлення до навколишнього середовища;
- уміння зацікавити дитину;
- створити мотивацію;
- уміло впроваджувати у процес виховання психологічно-активні прийоми.

Висновки. Формування екологічної культури підростаючого покоління – одне з найважливіших завдань сьогодення. Виховання у дітей відповідального ставлення до природи – складний і довготривалий процес. Його результатом має бути не лише оволодіння відповідними знаннями та умінями, а й розвиток уміння і бажання активно захищати, покращувати навколишнє природне середовище.

Із позиції культурології екологічна культура (з лат. cultura – виховання, розвиток, шанування) – це «осмислене ставлення до природи у людини, яке забезпечує збереження, збагачення навколишнього середовища і створює сприятливі умови для життя та існування людини»; «міра і спосіб реалізації та розвитку сутнісних сил людини, екологічної свідомості і мислення в процесі духовного й матеріального освоєння природи і підтримання її цілісності» [2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Байбара Т.М. Методика навчання природознавства в початкових класах: [навч. посіб.] / Т.М. Байбара. – К.: Веселка, 1998. – 334 с.
2. Глазачев С.Н. Экологическая культура / С.Н. Глазачев, О.Н. Козлова. – М., 1997. – С. 15.
3. Зверев И.Д. Экология в школьном обучении: Новый аспект образования / И.Д. Зверев. – М.: Просвещение, 1980.
4. Каратаєва М. Проектування – перспективна технологія / М. Каратаєва // Дошкільне виховання. – 2006. – 10. – С. 14.
5. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні. – К.: Редакція журналу “Дошкільне виховання”, 2003.
6. Лисенко Н.В. Практична екологія для дітей / Н.В. Лисенко. – Івано-Франківськ: Сіверсія, 1999.
7. Николаева С.Н. Методика экологического воспитания дошкольников / С.Н. Николаева. – М.: АСАДЕМА, 2001.
8. Концепція екологічної освіти та виховання в Україні: проект. – /Б. м./ /б. р./ – 13 с.
9. Рыжова Н.А. Экологическое образование в детском саду / Н.А. Рыжова. – М.: Карапуз, 2001.
10. Цветкова И.В. Экология для начальной школы, игры и проекты / И.В. Цветкова. – Ярославль: Академия развития, 1997.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Андрєєва Тамара Титівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і методики дошкільної освіти ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Козоріз Інна Володимирівна – магістрант факультету педагогіки та психології, спеціальність «Дошкільна освіта» ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».

Надійшла до друку 18.01.2013 р.